

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Karl-Erik Alalooga
Eesti – Saksa kaubandussuhted aastatel 1933–1940
Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof Olaf Mertelsmann

Tartu 2026

Annotatsioon: Bakalaureusetöö käsitleb Eesti ja Saksamaa vahelisi kaubandussuhteid aastatel 1933 kuni 1940. Räägitud on nii Eesti kui Saksamaa sisemajandusest ning väliskaubandusest eraldi, veidi on puudutatud ka Saksamaa laiemaid ambitsioone eriti Ida-Euroopas ning viimaks Eesti ja Saksa kaubandusest. Uurimusest järeldus, et Eesti jaoks oli Saksamaa palju tähtsamal kohal kui vastupidi. Nagu ülejäänud Ida-Euroopas oli Saksamaal ka Eestis eesmärk oma kaubanduslikku mõjuvõimu laiendada ning Eestit kasutada peamiselt toorainete varumiseks. Samas vastu müüs Saksamaa Eestile ennekoike oma masinaid ja tööstuskaupu. Kaubandusliku mõjuvõimu saavutamisel tulid abiks ka Saksamaa eelistatud kliiringlepped, mis sundisid tema partnereid Saksamaalt samas väärtuses ostma, kui ise neile müüsid.

Märksõnad: Kaubandus, Eesti, Natsi-Saksamaa, vaikiv ajastu, sõdadevaheline aeg

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. EESTI MAJANDUS 1933–1940.....	8
1.1. Eesti majandus iseseisvusaja alguses (1920–1933)	8
1.2. Sisetoodang Eesti Vabariigis (1933–1940).....	9
1.3. Väliskaubandus Eesti Vabariigis (1933–1940).....	10
2. SAKSAMAA MAJANDUS 1933–1940	12
2.1. Saksa majandus Weimari Vabariigi ajal (1919–1933).....	12
2.2. Natsionaalsotsialistliku majanduspoliitika ülevaade.....	12
2.3. Sisetoodang Natsi-Saksamaal (1933–1940).....	14
2.4. Väliskaubandus ja välissuhted Natsi-Saksamaal (1933–1940).....	15
3. SAKSAMAA MAJANDUSLIK MÕJU EUROOPAS.....	17
3.1. Saksamaa majanduslik mõju Kagu-Euroopas	17
3.2. Saksamaa majanduslik mõju Põhja-Euroopas.....	18
4. EESTI – SAKSA KAUBANDUSSUHTED 1933–1940.....	20
4.1. Eesti – Saksa kaubandussuhete väljakujunemine (1920–1933).....	20
4.2. Eesti – Saksa kaubandussuhted majanduskriisi järgsel ajastul (1933–1940).....	21
4.3. Eesti – Saksa kaubandussuhted 1933–1936	22
4.4. Eesti – Saksa kaubandussuhted 1936–1940	25
KOKKUVÕTE	29
SUMMARY	31
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	34

SISSEJUHATUS

Käesolev uurimustöö on teemal Eesti – Saksa kaubandussuhted aastatel 1933 – 1940. Vaatluse all on nii Eestis kui ka Saksamaal majanduses ning väliskaubanduses antud perioodil aset leidnud arengud ning kuidas need arengud omakorda mõjutasid kahe riigi vahelisi kaubandussuhteid. Samuti on ka kolmandas peatükis pilk heidetud Saksamaa üleüldistele kaubanduslikele ambitsioonidele Ida-Euroopas, mis mingil määral ka Eestit mõjutasid. Uurimuse alla jääv periood algab 1933. aastaga ning lõppeb 1940. aastaga. Teadagi oli 1933. aasta Saksamaal märgiline, kuna just siis said seal võimule natsionaalsotsialistid, eesotsas Adolf Hitleriga (1889 – 1945).¹ 1940. aasta oli aga märgiline Eesti jaoks, kuna just sellel aastal kaotas Eesti oma riikliku iseseisvuse.²

Eesti välispoliitilised, sealhulgas kaubanduslikud, suhted justnimelt Saksamaaga sellel perioodil olid mitmel põhjusel olulised. Sellel perioodil võis täheldada Eesti väliskaubanduses üleüldist suundumust Saksamaale ning ka Saksamaa teatavat majanduslikku mõju Eesti üle. Vaatamata Saksamaa järjest tähtsamale positsioonile Eesti väliskaubanduses,³ oli Eesti positsioon Saksamaa suhtes palju nõrgem. Eesti oli Saksamaa silmis pigem üks väike osa nende laiematest ambitsioonidest Ida- ja Põhja Euroopas.⁴ Näiteks oma autobiograafilises raamatus „Mein Kampf“ ei maininud tolleaegne Saksa kantsler Adolf Hitler Eestit mitte ühtegi korda. Seega tolleaegse Saksamaa ambitsioonide mõistmiseks Eestis on väga vajalik aru saada, mis olid nende laiemad eesmärgid meie piirkonnas. Antud perioodil hakkas maailm tasapisi taastuma ka majanduskriisist. Kriisijärgsel ajastul said mitmel pool maailmas võimule autoritaarsed valitsused, niisamuti ka Eesti, kus 1934. aasta 12. märtsil viidi läbi Konstantin Pätsi (1874 – 1956) eestvedamisel riigipööre.⁵

¹ Adam Tooze. *The Wages of Destruction : The Making & Breaking of the Nazi Economy*. London, 2007, lk 24 – 25.

² Magnus Ilmjärv. *Silent Submission : Formation of Foreign Policy of Estonia, Latvia and Lithuania. Period from mid- 1920-s to annexation in 1940*. Koost. Anu Mai Kõll. Tallinn, 2004, lk 499 – 502, 521.

³ David Feest. *Estonia: „Is this the Estonia we wanted?“ How the interwar slump reshaped Estonia's society*. Kogumikus: Klaus Richter, Jasmin Nithammer, Anca Mândru, *The Great Depression in Eastern Europe*. Central European University Press, 2025, lk 176 – 177.

⁴ Ilmjärv. *Silent Submission*, lk 78 – 79.

⁵ Anu Mai Kõll, Jaak Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth : State and Industry in Estonia 1934-39*. Stockholm, 1998, lk 49 – 50.

Uurimisküsimused.

- Käesoleva töö üks eesmärkidest ongi uurida, kuidas mõjutasid nii kriisijärgne ajastu ning äsja kehtestatud autoritaarsed riigikorrad nii mõlema riigi sisetoodangut ja ka nende omavahelist kaubandust?
- Lähtuvalt valitsevast natsionaalsotsialistlikust ideoloogiast, millised olid tol ajal Saksamaa välispoliitilised, ennekõike kaubanduslikud ambitsioonid ning kuidas need mõjutasid omakorda Eestit?
- Milline oli Eesti ja Saksamaa vahelise kaubanduse struktuur? Millist tüüpi kaupa eksporditi Eestist Saksamaale ja millist kaupa omakorda Saksamaalt Eestisse?
- Millised olid äsja lõppenud majanduskriisi mõjud Eesti ja Saksamaa vahelises kaubanduses?

Metoodika. Eesti ja Saksamaa vaheliste kaubandussidemete paremaks mõistmiseks on vajalik teada, kuidas nägi välja kummagi riigi majandus ning kaubanduselu tol perioodil. Seega on töö kaks esimest peatükki sellele pühendatud. Konteksti loomiseks on tehtud ka mõlema peatüki alguses lühike kokkuvõte mõlema riigi majanduslikest ja kaubanduslikest arengutest uurimuse alla jäävast perioodist eelneval ajal. Samuti on käsitletud eraldi mõlema riigi sisetoodangut kui ka väliskaubandust. Kuna Saksamaal mängis olulist rolli natsionaalsotsialistlik poliitika, siis on Saksamaa peatükis ka sellele üks alapeatükk pühendatud. Mõlema riigi tolle aegsete suundumuste mõistmine, aitab paremini aru saada nende omavahelistest suhetest. Samuti Saksamaa suhtumine teistesse Ida-Euroopa väikeriikidesse, aitab oluliselt mõista nende positsioone Eesti suhtes.

Töö viimane ja kõige pikem peatükk on pühendatud Eesti ja Saksamaa kaubandussuhete otsesele uurimisele. Nagu ka kaks esimest peatükki, algab ka see peatükk eelnevasse perioodi pilgu heitmisega, et luua kontekst uuritavale perioodile, mis on omakorda jaotatud kaheks alapeatükiks. Esimene 1933-1936 ja teine 1936-1940. 1936 oli aasta, kui Saksamaal läks käiku nende esimene nelja aasta plaan,⁶ mis oli piisavalt tähenduslik, et uuritav periood kaheks jagada. Selle põhjuseid on käsitletud töö edasises osas.

Historiograafia. Nii Eesti kui Saksamaa majanduse ning väliskaubanduse kohta antud perioodil on avaldatud mitmeid raamatuid ja artikleid, osa neist on kasutatud ka antud töös kirjandusena. Samuti on kirjeldatud mitmetes Eesti kaubandust käsitlevates uurimustes Eesti

⁶ Hans-Joachim Braun. The German Economy in the Twentieth Century : The German Reich and the Federal Republic. London & New York, 1990, lk 85.

kaubanduslikke sidemeid Saksamaaga. Näiteks Maie Pihlamäe teoses „Väikeriik maailmaturul“ on lausa eraldi peatükk pühendatud Eesti- Saksa kaubandussidemete kirjeldamisele antud perioodil. Samuti on Eesti kaubanduslikke suhteid Saksamaaga sel perioodil kirjeldatud ka Anu Mai Kõlli ja Jaak Valge inglise keeles avaldatud teoses „Economic Nationalism and Industrial Growth : State and Industry in Estonia 1934-39“. Saksamaast kirjutatud uurimustes kohtab Eestit aga harva, kui üldse, siis räägitakse seal Balti riikidest laiemalt. Eesti- Saksa väliskaubandust antud perioodil on käsitletud pigem laiemate majanduse ja ajaloo uurimuste raames, mitte eraldiseisva süvauuringu objektina. Martin Klesmenti kirjutatud lõputöö teemal „Eesti-Saksa Kaubandussuhted 1920-1933“, käsitleb antud uurimusele vahetult eelnenud perioodi. Samuti on ka uurimusi, mis käsitlevad käesolevas töös vaadeldavat perioodi, samas aga on uurimuse all palju laiem või veidi erinev temaatika. Üks hea näide säärasest uurimusest oleks näiteks Mari Kolditsa 2019. aastal kaitstud bakalaureusetöö teemal „Eesti Vabariigi väliskaubandus Teise maailmasõja algusajal 1939-1940“, milles on õrnalt puudutatud ka kaubandust Saksamaaga.

Töö struktuur. Uurimus on jaotatud neljaks peatükiks. Esimene peatükk kirjeldab täpsemalt Eesti majandust antud perioodil, olles omakorda jaotatud kolme ossa. Alguses on kirjeldatud Eesti majandust iseseisvuse aja alguses, seejärel on eraldi osades räägitud nii sisetoodangust kui ka väliskaubandusest. Teine peatükk kirjeldab Saksamaa majandust, selle peatüki ülesehitus on eelnevaga võrreldes sama, ainus erinevus seisneb teises osas, kus on natsionaalsotsialistliku majanduspoliitika eripärad detailsemalt lahti kirjutatud. Kolmas peatükk avab põhjalikumalt Saksamaa välispoliitikat, ennekõike kaubanduslikke ambitsioone Ida- ja Põhja-Euroopas, mis mõjutasid kaudselt ka Eestit. Peale lühikest sissejuhatust on peatükk jaotatud kaheks osaks. Esimene räägib Saksamaa ambitsioonidest Ida-Euroopas, teine Põhja-Euroopas. Eesti ja Saksamaa kaubanduslikke suhteid on täpsemalt kirjeldatud neljandas peatükis, mis on omakorda jaotatud mitmeks osaks, esimeses on kirjeldatud lühidalt kahe riigi vaheliste kaubandussuhete väljakujunemist eelneval perioodil, kirjeldatud on kriisijärgset ajastut üldiselt, kui ka spetsiifilisemalt kaubandussuhete eripärasid nii uue plaani eelsel kui järgsel ajastul.

Allikad. Töö esimesed osad, mis kirjeldavad eraldi nii Eesti kui Saksa majandust käsitletavat perioodil, tuginevad suuresti varasemale kirjandusele. Kirjandust on kasutatud ka töö viimases ehk neljandas osas, kuid suuresti on selles osas tuginetud siiski primaarallikatele.

Primaarallikatena on töös kasutatud Eesti ja Saksamaa vaheliste kaubanduslepete käigus toimunud läbirääkimiste protokolle, mis kirjeldavad hästi kaubandussidemete üksikasjade kujunemise detaile. Kasutatud on kirju, mis pärinevad Berliini Eesti saatkonna ja välisministeeriumi vahelisest kirjavahetusest. Oluline on siinkohal mainida, et enamus töös kasutatud primaarallikatest pärinevad Eesti Rahvusarhiivi Välisministeeriumi fondist 957. Samuti on kasutatud läbirääkimiste lõpp-protokolle nende säilikute kujul, millest kooruvad peamised kaubandussuhteid kujundanud printsiibid. Lisaks neile on primaarallikatena kasutatud ka kaasaegseid ajalehe artikleid, mis aitavad mõtestada toleaeget nägemust uuritavatest protsessidest, kuigi kindlasti muudab need allikad vähem usaldusväärsmaks asjaolu, et tegemist oli vaikiva ajastuga Eesti Vabariigis, mil ajakirjanduse üle valitses tsensuur.

Sekundaarallikatena on töös kasutatud peamiselt antud teemat, või selle osi käsitlevaid monograafiaid nii Eesti kui välismaa autoritelt. Samas on kasutatud ka antud teema jaoks relevantseid artikleid, viidatud on ka juba enne mainitud Martin Klesmenti lõputööle, mis käsitleb sama teemat vahetult eelnenud perioodil (1920-1933).

1. EESTI MAJANDUS 1933–1940

1.1. Eesti majandus iseseisvusaja alguses (1920–1933)

Sõdade vahelise ajastu Eesti majandust, iseloomustab eriti just tööstuse märgatav areng, kuigi Esimene Maailmasõda ja Vene Impeeriumi kokkuvarisemine olid Eesti alal tegutsenud tööstusele andnud kõva tagasilöögi. Eestis ei olnud 1930. aastaks tööstustööliste arv ega linnaelanikkond veel sõjaelsele tasemele taastunud, kuid näiteks Tallinna rahvaarv oli selleks ajaks juba isegi veidi ületanud sõjaelse taseme.⁷ 1929. aastal alanud „suur depressioon“ ehk ülemaailmne majanduskriis ei jätnud ka Eestit puutumata, kuigi siin hakkas see suuremat mõju avaldama alles 1931. aastal.⁸ Kriis mõjutas eriti just põllumajandussektorit, millest Eesti majandus suuresti sõltus.⁹ Muidugi mõjutas kriis ka Eesti tööstussektorit, kuid mitte niivõrd tugevalt kui põllumajandust. Mõni tööstusettevõtte suutis lausa kriisi tingimusi enda kasuks ära kasutada.¹⁰

Vaatamata tugevatele ajaloolistele kaubandussidemetele Venemaaga, ei saanud Eesti enam neile sõltuda, põhjuseks Nõukogude Liidu majanduslik isolatsioonism.¹¹ Sellegi poolest ei kadunud kaubandussidemed Venemaaga päevapealt, kuigi Venemaa positsioon Eesti kaubanduspartnerina, võrreldes teiste riikidega, pidevalt langes.¹² Näiteks kuni uue majanduspoliitika ajastu lõpuni oli „Nõukogude Liit olnud kõige tähtsam Eesti paberi ostja“.¹³ Seega hakkas Eesti ehitama üles kaubandussidemeid ennekõike just Lääne-Euroopaga.¹⁴ Kuna noor vabariik oli läänes tol ajal veel küllaltki tundmatu, siis tõhusamaks kaupade müümiseks, müüdi paljusid Eesti kaupu, nagu näiteks võid, mõne teise riigi kauba pähe.¹⁵

Ülemaailmne majanduskriis avaldas oma mõju ka Eesti väliskaubandussuhetele. Majanduskriis põhjustas paljude suurriikide püüdluse olla majanduslikult nii iseseisev kui võimalik. Seesugune poliitika mõjutas muidugi negatiivselt väikeriike, nende seas Eestit, kes

⁷ Norbert Angermann, Karsten Brüggemann. Baltimaade ajalugu. Tallinn, 2020, lk 244 – 245.

⁸ Kalev Kukk. Eesti majanduse 100 aastat. Tallinn: AS Printon, 2019, lk 40.

⁹ Maie Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul : Eesti väliskaubandus 1918-1940. Tallinn, 2004, lk 31, 43. Ibid, lk 40.

Angermann, Brüggemann. Baltimaade ajalugu, lk 246.

¹⁰ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 31 – 32.

¹¹ Angermann, Brüggemann. Baltimaade ajalugu, lk 245.

¹² Jaak Valge. Lahtirakendamine : Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918-1924. Tallinn, 2003, lk 184 – 185.

¹³ Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 169.

¹⁴ Angermann, Brüggemann. Baltimaade ajalugu, lk 245.

¹⁵ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 246.

olude sunnil suurriikidest kaubanduslikult sõltusid.¹⁶ Eesti majandust mõjutas vägagi negatiivselt ka tema suurima kaubanduspartneri Suurbritannia otsus 1931. aasta sügisel enda riigis kasutusel olev naelsterling kulla väärtusest lahti siduda. See otsus põhjustas naelsterlingi odavnemise võrreldes Eesti krooniga.¹⁷ Lisaks sellele hakkas majanduskriisi tulemusel Eesti valitsus ka hoogsamalt majandusse sekkuma, proovides seeläbi kriisi vastu võidelda. Seega dikteeris valitsus rohkem kui varem, kuhu investeerida ja kuhu mitte, jättes paljud vähem tähtsaks peetavad sektorid pigem kõrvale.¹⁸

1.2. Sisetoodang Eesti Vabariigis (1933–1940)

Kriisijärgsele ajale Eesti majanduses andis eriti värvi silmapaistev tööstuse kasv, millele aitas kaasa riigi teadlik seda toetav poliitika.¹⁹ Enne kriisi oli eesti tööstus pühendunud ennekõike tarbekaupadele. Kriisiaastatel hakkasid aga neid kaupu ennist sisse ostnud riigid majanduslike raskuste tõttu neid ise tootma, mistõttu andis kriis Eesti tarbekaupade tööstusele tõsise hoobi. Samas rasketööstuse arengule aitas majanduskriis kaasa.²⁰ Vaatamata tööstustoodangu kasvule, jäid Eesti eksportkaupadena 1930. aastatel domineerima põllumajandustooted ja muud toorained. Samas sisseveo kohapealt olid selges ülekaalus nõndanimetatud „valmistooted“.²¹

1934. aasta märtsis toimus Eestis Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri (1884-1953) juhitud riigipööre, mille tulemusel saadeti laiali riigikogu ning Eestis kehtestati autoritaarne režiim, mille etteotsa asus Päts ise.²² Riigipöörde tulemusena hakkas riik teatud määral ka majandustegevust oma äranägemise järgi vormima ja piirama.²³ Eesti riik hakkas teatud kaupade hindasid kunstlikult stabiliseerima, üheks sääraseks kaubaks oli näiteks või. Anu Mai Kõlli väitel olid „1934. aasta veebruaris või hinnad garanteeritud läbi riiklike toetuste.“²⁴ Pätsi ajal muutusid järjest levinumaks ka „Riigi monopolid“, mis hõlmasid enda alla terveid tootmisvaldkondi. Riigi monopolid said oma kontrolli alla ka terveid väliskaubanduse alla kuuluvaid valdkondi.²⁵

¹⁶ Kukk. Eesti majanduse 100 aastat, lk 41 – 43.

¹⁷ Ibid, lk 40 – 42.

¹⁸ Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 40 – 41, 46.

¹⁹ Kukk. Eesti majanduse 100 aastat, lk 48.

²⁰ Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 41 – 42.

²¹ Kukk. Eesti majanduse 100 aastat, lk 61.

²² Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 50.

Anu Mai Kõll. Peasants on the World Market : Agricultural Experience of Independent Estonia 1919-1939. Stockholm, 1994 lk 104.

²³ Angermann, Brüggemann. Baltimaade ajalugu, lk 246 – 247.

²⁴ Kõll. Peasants on the World Market, lk 106, tsitaat lk 106.

²⁵ Ibid, lk 106, tsitaat lk 114.

Riigipööride järgset aega iseloomustab Eesti majanduselus teatav majanduse elavnemine, nii sisetoodangus kui väliskaubanduses ilmnemine kasvutrendid.²⁶ Võrreldes varasemaga, hakati peale riigipööret rohkem majanduslikke ressursse suunama ennekõike Eesti sõjaväelise võimekuse ülesehitamisele.²⁷ Kuna Pätsi toetus tugines suuresti põllumeestele, siis läks suur osa riigi eelarvest ka nendele tähtsatesse valdkondadesse.²⁸ Pätsi ajal võimendus ka teatud määral enne toimunud majanduslik Eestistamine, mille käigus ettevõtete juhtkondade ja osanikkude seas prooviti tõsta eestlaste osakaalu võrreldes välismaalastega, et seeläbi muuta ettevõtted riigile ustavamaks. Lisaks sellele prooviti ka suurendada eesti keele kasutust ärivaldkonnas.²⁹ Samuti kasvas nende aastate jooksul järk järgult tööstuses töötavate inimeste osakaal, samas kui põllumajanduses töötavate inimeste osakaal tasapisi kahanes, seda küll mitte sirgjooneliselt.³⁰ Vaatamata sellele kasvas tootlikus nendel aastatel ka põllumajanduses.³¹ Jaak Valge artiklis „Uue majanduse lähteil“ olevatest tabelitest on näha, et kui 1933. aastal oli „primaaralade SKT väärtus... primaartootmisest elatust saava isiku kohta“ 172,9 miljonit krooni, siis 1938. aastaks oli see kasvanud juba 250,1 miljoni kroonini.³² Nagu enne mainitud kasvas neil aastatel samuti jõudsalt ka tööstuse toodang.³³

1.3. Väliskaubandus Eesti Vabariigis (1933–1940)

Peale majanduskriisi lõppu sai paljudele riikidele selgeks, et täielik isemajandamine toob tavatingimustes pigem kahju kui kasu. Seega hakati taaskord oma väliskaubanduslikku haaret laiendama, mida kasutasid eriti ära suurvõimud oma majandusliku mõjuvõimu suurendamiseks.³⁴ Üks võtme sündmus majanduskriisiga võitlemisel toimus 1933. aastal, kui Jaan Tõnissoni (1868-1941) eestvedamisel devalveeriti lõpuks Eesti kroon ning seoti hoopiski naelsterlingiga. Seega ei sõltunud Eesti kroon enam kullastandardist.³⁵ Kui palju sellest majanduse stabiliseerimisel reaalselt abi oli, on küsitav. Jaak Valge ja Anu Mai Kõll on väitnud, et selle otsuse „ajastus langes kokku üleüldise rahvusvahelise majandusliku taastumisega“.³⁶ Vaatamata Eesti krooni sidumisele naelsterlingiga, kahanes Suurbritannia positsioon Eesti

²⁶ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 52 – 54.

²⁷ Ibid, lk 52 – 53.

²⁸ Ibid, lk 53.

²⁹ Ibid, lk 55.

³⁰ Jaak Valge. *Uue majanduse lähteil*. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938. – Akadeemia 2003, nr. 11, lk 2446, 2451.

³¹ Ibid, lk 2463, 2466.

³² Ibid, lk 2466, tsitaat lk 2466.

³³ Ibid, lk 2469, 2471.

³⁴ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 66 – 67.

³⁵ Ibid, lk 41, 48.

³⁶ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 41, tsitaat lk 41.

kaubanduspartnerina terve kriisijärgse ajastu vältel. Näiteks David Feest on kirjutanud, et „kui 1933. aastal kujutas Eesti eksport Saksamaale 21,2% kogu ekspordist, siis see oli 1939. aastaks tõusnud 35,6%-le. Samal ajal Inglismaale eksporditud kaupade osa langes 37,1%-lt 26%-le.“³⁷ Kriisieelsel ajastul, domineerisid ekspordis valmistooteid, nagu „tekstiil-, paber- ja puidutooted“. Majanduskriis andis nende kaupade ekspordi kogustele omalt poolt kõva hoobi.³⁸ Kriisieelsel ajastul olid Eesti ekspordis juhtival positsioonil olnud erinevad toorained, nagu metsamaterjal, lina, või ja muud. Kuigi majanduskriis andis ka sellele valdkonnale oma löögi, siis „1930. aastate teisel poolel kasvas nende kaupade osatähtsus kiiresti ja kõikus 34-40% piirimail“.³⁹ Vaatamata mitmetele tagasilöökidele ja langustele, säilitasid siiski valmiskaubad Eesti impordis juhtiva positsiooni. 1930. aastate keskpaigast hakkas märgatavalt kasvama just tööstuskaupade import, mis „kasvas 1937. aastal 1934. aastaga võrreldes kahekordseks“.⁴⁰

Eesti väliskaubanduse mõistmiseks tol perioodil on ka tähtis rääkida kliiringust. Eesti keele seletav sõnaraamat defineerib kliiringu kui „vastastikuste nõudmiste ja kohustuste tasaarvestus sularahata arveldustena“.⁴¹ Sisuliselt tähendab see, et kaupade eest ei makstud vabalt konverteeritavas valuutas, vaid arveldati riigisiseste kontode kaudu.⁴² Kliiringu süsteem oli kriisijärgsel ajastul eriti levinud just Kesk-Euroopas. Samuti Eesti väliskaubanduses olid sel ajal kliiringuga teostatud tehingud levinud.⁴³ Jüri Jaakson (1870-1942) olevat kliiringu tekitatud olukorda Eesti kaubanduses kirjeldanud järgnevalt: „Endisel ajal maksis põhimõte, et ostame sealt, kust kõige soodsam ja müüme sinna, kus tingimused müümiseks kõige paremad. Praegu aga meie nende põhimõtete juures tegutseda ei saa, sest kõik maad, kuhu meie oma kaupu müüme, nõuavad, et meie sealt ka ostaksime“.⁴⁴ Eriti ulatuslikult hakkas kliiringu süsteemi kasutama kriisijärgsel ajastul justnimelt Saksamaa, seda pahatihti endast väiksemate riikidega, mille läbi loodi nendele riikidele ka Saksamaast teatav sõltuvus.⁴⁵ sellest aga põhjalikumalt töö järgmistes peatükkides.

³⁷ Feest. Estonia: „Is this the Estonia we wanted?“, tsitaat lk 177.

³⁸ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 200-203, tsitaat lk 203.

³⁹ Ibid, lk 203-208, tsitaat lk 203.

⁴⁰ Ibid, lk 212, tsitaat lk 212.

⁴¹ Eesti Keele Instituut. 2009. Eesti keele seletav sõnaraamat. Kättesaadav:

<https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kliiring&F=M> (Kasutatud: 09.04.2026)

⁴² Larry Neal. The Economics and Finance of Bilateral Clearing Agreements: Germany, 1934-8. The Economic History Review 1979, Vol 32, No. 3, lk 393 – 394.

⁴³ Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 67.

⁴⁴ Villu Zirnask. Eesti Panga Lugu. Tallinn, 2019, tsitaat lk 141.

⁴⁵ Kõll, Valge. Economic Nationalism and Industrial Growth, lk 44.

2. SAKSAMAA MAJANDUS 1933–1940

2.1. Saksa majandus Weimari Vabariigi ajal (1919–1933)

Peale kaotust Esimeses Maailmasõjas valitsesid Saksamaal tõsised majanduslikud probleemid, nagu näiteks inflatsioon, mis saavutas 1923. aastal oma haripunkti.⁴⁶ 1924. aastaks oli aga suudetud stabiilsus riigis suuresti taastada. Nagu ka ülejäänud maailmas algasid Saksamaal kuldsed kahekümnendad, mis oma nimetuse poolest vähemalt Saksa kontekstis on pigem teatav liialdus.⁴⁷ Stabiilsuse taastamisele aitas omalt poolt kaasa nõndanimetatud „Dawes Plan“, mis Bernd Widdigu väitel kujutas endast „märkimisväärse summa Ameerika raha Saksa majandusse pumpamist“.⁴⁸ See ajastu ei kestnud aga kuigi kaua. Juba 1929. aastal algas ülemaailmne majanduskriis, mida ka Suure Depressiooni nime all tuntakse. Väga valusalt tabas kriis ka Saksamaad.⁴⁹ Majanduskriisi ajal kerkisid üha rohkem taaskord esile radikaalide parteid, nagu näiteks Adolf Hitleri juhitud Natsionaal Sotsialistid.⁵⁰

2.2. Natsionaalsotsialistliku majanduspoliitika ülevaade

Natsionaalsotsialistidel ühtne majanduspoliitika justkui puudus, samas baseerus see natsipartei üleüldistel tunnuslausetel. Näiteks seati eesmärgiks saksa rahva ära elatamise ettekäändel maa juurde „soetamine“, mis tähendas varjatud kujul nii öelda „eluruumi“ juurde vallutamist. Lisaks sellele plaaniti antisemitismist lähtuvalt liigkasuvõtmine lausa surmanuhtlusega karistatavaks muuta.⁵¹ Üks ühine joon, mis kõikidest natside reformidest välja koorub, on selle varjatud eesmärk muuta Saksamaa sõjaliselt efektiivsemaks. Isegi tsiviilprojektid, nagu maanteede ja infrastruktuuri ehitamine võeti ette selle alatooniga.⁵² Natsionaalsotsialistlik ideoloogia lähtus ka darwinismist, ehk tugevamad jäävad ellu, nõrgemad surevad välja. Seega edutati konkurentsi nii institutsioonide kui ettevõtete vahel tugevamate väljaselgitamiseks.⁵³ Hitler oli nõus natsiideoloogia teatud majanduslike aspektide puhul järeleandmisi tegema, kui

⁴⁶ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 37.

⁴⁷ Ibid, lk 46.

⁴⁸ Bernd Widdig. *Culture and Inflation in Weimar Germany*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press, 2001, lk 86, tsitaat lk 86.

⁴⁹ Ibid, lk 223 – 224.

⁵⁰ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 65.

Widdig. *Culture and Inflation in Weimar Germany*, lk 224 – 225.

⁵¹ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 78 – 79.

⁵² Ibid, lk 83.

⁵³ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 89.

need aitasid tal kuidagiviisi jõuda tema suuremate eesmärkideni, mida ta möödapääsmatuiks pidas. Näiteks eluruumi juurde vallutamine idas.⁵⁴

1934. aastal oli Saksamaa majandusminister Hjalmar Schacht (1877-1970), kelle ajal läks käiku Saksa majanduspoliitikas niinimetatud „uus plaan“. Selle kohaselt oli Saksamaa plaaniks majanduslikult kaugeneda läänest ning läheneda rohkem Lõuna ja Ida-Euroopa riikidele, kellelt oli lootus Saksamaa tööstuse arengu jaoks vajalikke tooraineid sisse osta. Samuti oli Saksamaa eesmärk läbi kahepoolsete lühiajaliste kaubanduslepete tekitada nende riikide teatav majanduslik sõltuvus Saksamaast. Samuti seati eriti olulisele kohale kaubandus lähiriikidega, et võimaldada kaupade võimalikult kiire kohale jõudmine. Uue plaani kohaselt pidi ka kauba import olema täielikult riigi kontrolli all.⁵⁵ Lisaks sellele hakkas Saksamaa aina enam katsetama sünteetiliste materjalidega, et vähendada sõltuvust välismaalt sisseostetud toorainest.⁵⁶ Juba 1936. aastaks ähvardas Saksamaa majandust uue plaani tõttu ülekuumenemine. Niivõrd kiire tööstuse areng, lisaks sellele ka saksa rahva elatustaseme parandamine tekitasid majandusele tõsiseid raskusi. Tempo maha võtmise asemel otsustas Hitler seda veelgi kiirendada, selle saavutamiseks lasi ta käiku oma esimese nelja aasta plaani.⁵⁷ Natside esimene nelja aasta plaan sai alguse 1936. aastal, mille eesmärgiks oli kiirendada Saksamaa relvastumise protsessi ning muuta riik võimalikult majanduslikult iseseisvaks, et seeläbi kindlustada valmisolek peagi plaanitavaks sõjaks.⁵⁸ Nelja aasta plaani eesmärkide kiireteks saavutamiseks elas Saksamaa nii öelda võlgu, kulutades kõvasti rohkem kui oleks olnud võimalik, arvestades riigi sissetulekuid.⁵⁹ Sellise võlgu elamise tulemusena oli Saksamaa 1939. aastaks majanduslikult palju vähem kindlustatud, kui eelmise maailmasõja hakul. Sõda tuli võita kiiresti, pikaks kurnamissõjaks poleks Saksamaal jõudu jätkunud. Samuti kavatseti tekkinud võlad kinni maksta vallutatud aladelt riisutud ressurssidega.⁶⁰

⁵⁴ David Calleo. *The German Problem Reconsidered : Germany and the World Order, 1870 to the Present*. Cambridge, 1978, lk 103.

⁵⁵ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 251 – 252.

Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 101 – 102.

⁵⁶ Jonas Scherner. *The Beginnings of Nazi Autarky Policy: The 'National Pulp Programme' and the Origin of Regional Staple Fibre Plants*. *The Economic History Review (New Series)* 2008, Vol. 61, No. 4, lk 868 – 869.

⁵⁷ Paul N. Hehn. *A low dishonest decade : The Great Powers, Eastern Europe, and the Economic Origins of World War II, 1930-1941*. New York & London, 2002, lk 110.

⁵⁸ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 85 – 86.

⁵⁹ Braun. *The German Economy in the Twentieth Century*, lk 89 – 90.

⁶⁰ Ibid, lk 109 – 110.

Calleo. *The German Problem Reconsidered*, lk 103.

2.3. Sisetoodang Natsi-Saksamaal (1933–1940)

Tugevnenud riigi kontroll majanduse üle tähendas seda, et natside valitsus sai nüüd sundida teatud ettevõtteid tootma lähtuvalt riigi huvidest, isegi kui see võis ettevõtetele enestele pigem kahjulik olla.⁶¹ Natside valitsus toetas ennekõike sõjandusega seonduvaid majandusharusid, mis tarbekaupade toodangule omakorda negatiivselt mõjus.⁶² Sõjatööstuse areng tõi Saksa töösturitele muidugi ka teatavat kasu. Näiteks oli Kruppi Läänemere äärne laevatööstus peale Esimest Maailmasõda pigem unarusse jäänud. Alles peale natside võimule saamist hakkas see taas elustuma.⁶³ Adam Tooze'i väitel olevat 1936. aasta alguseks „sõjandusega seonduv äri moodustanud juba 20% Krupp'i müügitulust“.⁶⁴ Kuna Saksa majanduse põhirõhk oli suunatud just sõjandusele, siis elatustase polnud riigis teiste lääneriikidega võrreldes just kiita. Saksamaa elatustase olevat olnud „pool Ameerika Ühendriikide omast ja vähemalt kolmandik madalam kui Suurbritannias“.⁶⁵ Kaotus Esimeses Maailmasõjas ning selle kaotuse tagajärjed mängisid selles kindlasti oma rolli.⁶⁶

Võrreldes näiteks Suurbritanniaga oli Saksa põllumajandus palju vähem produktiivsem. „1930datel aastatel produktiivsus inimese kohta Saksa põllumajanduses oli ainult pool Saksa tööstuse produktiivsusest“.⁶⁷ Natside ideoloogia nägi põhjusena muidugi maanappust, mis omakorda hilisemaid Saksamaa käike seletab, nagu kallaletung Nõukogude Liidule.⁶⁸ Hitler nägi Saksa riigi üleüldise nõrkuse põhjusena seda, et tal puudub „tasakaal nende territooriumi ja rahvastiku vahel“.⁶⁹ Põllumajanduse koha pealt on Hitler oma raamatus „Mein Kampf“ (Minu Võitlus) samuti rääkinud sellest, kuidas „Rahvusriigi välispoliitika peab garanteerima riigis elava rahva eksistentsi ühelt poolt läbi rahvaarvu kasvu ja teiselt poolt maa ning mulla väärtuse ja suuruse vahelise elujõulise ja loomuliku tasakaalu läbi“.⁷⁰ Natsid üritasid igati peatada rahva rändamist maalt linna, et seeläbi hoida elus põllumajandussektorit, mis oli riigi isemajandamiseks vägagi vajalik.⁷¹ Linnaelu oli rahvale kõvasti atraktiivsem, kuna linnatööliste palgad olid maapiirkondade omast oluliselt kõrgemad.⁷² Kasutusele võeti ka

⁶¹ Braun. The German Economy in the Twentieth Century, lk 81 – 82.

⁶² Ibid, lk 86, 92 – 93.

⁶³ Tooze. The Wages of Destruction, lk 121 – 122.

⁶⁴ Ibid, tsitaat lk 121.

⁶⁵ Ibid, lk 138, tsitaat lk 138.

⁶⁶ Ibid lk 141.

⁶⁷ Ibid lk 138, tsitaat lk 140.

⁶⁸ Tooze. The Wages of Destruction, lk 166 – 167.

⁶⁹ Adolf Hitler. Mein Kampf. New York, 1941, 935-936, tsitaat lk 936.

⁷⁰ Ibid, tsitaat lk 935.

⁷¹ Braun. The German Economy in the Twentieth Century, lk 97 – 98.

⁷² Ibid, lk 100 – 101.

omamoodi sunnismaisuse laadne süsteem. Raskendati oluliselt töökoha vahetamist ning ka rahva riigisisest liikumist, eriti maalt linna.⁷³

2.4. Väliskaubandus ja välissuhted Natsi-Saksamaal (1933–1940)

Natside võimu ajal läks Saksa väliskaubandus suuresti riigi kontrolli alla. Esile tõsteti ennekõike relvastumiseks vajalike kaupade sissevedu, samas tarbekaupade importe kärbiti. Tööstuse elus hoidmiseks oli tähtis ka teatud tööstuskaupa eksportida.⁷⁴ Saksamaa ei ostnud aga sõjandusega seonduvaid kaupu ainult sisse, vaid tarnis seda ka ise. Üks näide sellest oleks Hiina, keda Saksamaa relvadega varustas. Huvitaval kombel soojenesid samal perioodil Saksamaa suhted ka Hiina põhilise vaenlase Jaapaniga, kuigi erinevalt Hiinast ei nähtud neid ennekõike kaubanduspartneri, vaid sõjalise liitlasena.⁷⁵

Kuna Saksa margal polnud välisvaluutana erilist väärtust, hakkas Saksamaa oma välispartneritega tehingute sõlmimiseks teisi vahendeid kasutama. Levinuim neist oli kliiring, mis võimaldas mõlemal tehingu osapoolel kauba eest omas valuutas maksta. Eriti meeldis Saksamaale kasutada kliiringu meetodit oma Ida- ja Kagu-Euroopa kaubanduspartneritega, kuna paljud neist eelistasid justnimelt sama meetodit, erinevalt lääneriikidest.⁷⁶ See võimaldas Saksamaal saavutada eriline positsioon nende riikide turgudel, mis omakorda aitas Saksamaal majanduskriisist taastuda kiiremini kui paljudel teistel lääneriikidel. Richard Overy väitel „Saksa kaubandus taaselukustus kiiremini peale 1933. aastat kui Suurbritannial, Ameerika Ühendriikidel või Prantsusmaal“.⁷⁷ Sarnaselt tegutses Saksamaa ka Ladina-Ameerika riikidega. Juba mõni aasta peale võimule saamist suutsid natsid sõlmida mitmete Ladina-Ameerika riikidega kaubanduslepped, mille abil sai samuti hiilida ümber välisvaluuta kasutamisest. Lääneriikide meelehärmiks suutis Natsi-Saksamaa 1930. aastate lõpuks oma positsiooni Ladina-Ameerika riikide kaubanduspartnerina oluliselt kasvatada.⁷⁸ Vaatamata kaubanduslikele sidemetele, nägid natsid lõuna-ameeriklasi üpris negatiivselt, eriti just võrreldes põhja-ameeriklastega. „Põhja-Ameerika germaanlane, kes on jäänud puhtaks ja

⁷³ Braun. The German Economy in the Twentieth Century, lk 94 – 95.

⁷⁴ Hehn. A low dishonest decade, lk 103 – 104.

⁷⁵ Christian Leitz. Nazi Foreign Policy, 1933-1941 : The Road to Global War. London, New York, 2004, lk 130.

⁷⁶ Douglas A. Irwin. Trade Policy Disaster : Lessons from The 1930s. London (England), Cambridge (Massachusetts), 2011, lk 75 – 79.

⁷⁷ Richard J. Overy. War and Economy in the Third Reich. Oxford, 1994 (2002), lk 216-217, tsitaat lk 216.

⁷⁸ Leitz. Nazi Foreign Policy, 1933-1941, lk 117 – 118.

vähem segunenuks, on saanud selle mandri isandaks, ta jääb selleks kuni ta langeb veresegamise häbi ohvriks“.⁷⁹

Hitler teatud määral imetles Ameerika Ühendriike ning seadis nad kohati endale lausa eeskujuks, eriti nende rassi ja ekspansiooni poliitika küsimustes. Vaatamata sellele nägi ta neid siiski Saksamaale vaenulikuna, süü selles lasus muidugi juutidel.⁸⁰ Paljude Saksamaa majanduslike probleemide pärast enne natside võimule tulekut, süüdistasid nad samuti Ameeriklasi.⁸¹ Juba 1934. aastal hakkas Saksamaa Ameerika Ühendriikidest majanduslikult kaugenema. Asenduseks hakati kaubanduslikke suhteid soendama juba ennemainitud Ladina-Ameerika ning Kagu-Euroopaga,⁸² millest tuleb juttu hiljem. Enne võimule saamist oli Hitler plaaninud Suurbritanniaga liitu astuda, samas Prantsusmaad nägi ta algusest peale Saksamaa peamise vaenlasena.⁸³ Oma raamatus *Mein Kampf* kirjutas Hitler, et „Saksa rahva lepitamatuks surmavaenlaseks on ja jääb Prantsusmaa, vahet pole, kes seda parasjagu valitseb“.⁸⁴ Ajapikku sai selgeks, et ka Suurbritannia polnud mingisugusest liidust Saksamaaga absoluutselt huvitatud.⁸⁵

Hitleri üks peamisi unistusi oli Saksamaale eluruumi juurde vallutamine idast, täpsemalt Nõukogude Venemaalt.⁸⁶ Seal elavaid slaavlasti nägi Hitler kui alamat rassi, kes on võimetud iseennast juhtima. Slaavlaste masse Venemaal juhtisid tema väitel bolševikest juudid, kelle tõttu toimus Venemaal „katastroofiline“ allakäik.⁸⁷ Vaatamata ideoloogilistele erinevustele, toimis siiski teatav koostöö Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel. Kommunistide võimule tulek Venemaal oli teinud lõpu lääneriikide investeringutele Venemaale, kuhu enne revolutsiooni lääneriikide ettevõtted kõvasti kapitali pannud olid, nende seas ka Saksamaa.⁸⁸ Juba 1920. aastatest saati toimus Nõukogude-Saksa sõjaline koostöö. Nõukogude Liit lubas varjatud moel Saksa sõjaväel enda territooriumil tegutseda, et seeläbi Versailles leppes sätestatud piirangutest mööda pääseda.⁸⁹

⁷⁹ Hitler. *Mein Kampf*, lk 392, tsitaat lk 392.

⁸⁰ Leitz. *Nazi Foreign Policy, 1933-1941*, lk 107.

⁸¹ *Ibid*, lk 109.

⁸² Tooze. *The Wages of Destruction*, lk 88 – 89.

⁸³ Leitz. *Nazi Foreign Policy, 1933-1941*, lk 32 – 34.

⁸⁴ Hitler. *Mein Kampf*, tsitaat lk 902.

⁸⁵ Leitz. *Nazi Foreign Policy, 1933-1941*, lk 35.

⁸⁶ Hitler. *Mein Kampf*, lk 181 – 183.

⁸⁷ *Ibid*, lk 951 – 952.

⁸⁸ Hehn. *A low dishonest decade*, lk 101.

⁸⁹ *Ibid*, lk 66.

3. SAKSAMAA MAJANDUSLIK MÕJU EUROOPAS

Selleks, et mõista Saksamaa ja Eesti kaubandussuhteid uuritaval ajavahemikul, on tähtis heita pilk Saksamaa üleüldistele väliskaubanduslikele ambitsioonidele Euroopas, ennekõike Ida- ja Põhja-Euroopas. Majandusliku iseseisvuse saavutamiseks proovisid natsid juba enne sõda luua midagi ühise Euroopa turu laadset. Lähtuvalt Saksamaa positsioonist, kui ka Hitleri rassi teooriatest, pidi muidugi Saksamaast saama selle ühtse majandustsooni juhtfiguur. Sõja aastatel see idee süvenes veelgi, saades mingil määral ka reaalsuseks.⁹⁰ Saksa Riigipanga president ja majandusminister Hjalmar Schacht oli see, kes käis välja idee tekitada teatud vähemarenenud riikidele kaubanduslik sõltuvus Saksamaast, nemad veavad Saksamaale oma vilja ja tooraineid, samas Saksamaa veab neile valmistooteid ja tehnikat.⁹¹

Leidus ka katseid luua kaubandusliite nii Ida- kui Kagu-Euroopas, eesmärgiga vastanduda Saksamaa kasvavale mõjule piirkonnas. Lisaks kohalikule initsiatiivile, mängisid siin muidugi oma rolli ka lääneriigid. Need katsed aga erilist edu ei saavutanud, peamiselt Saksamaa vastasseisu tõttu, kes nendest plaanidest suutis läbi näha.⁹² Üks viis kuidas Saksamaa oma rivaalidele kaubanduses ära tegi, oli et ta maksis kaupade eest palju kõrgemat hinda, kui ükski teine oleks olnud nõus seda tegema. Niimoodi saavutas Saksamaa hegemoonia Balkani üle, sama plaan oli tal ka Skandinaavia ja Baltikumiga.⁹³ Kaubandusliku hegemoonia saavutamisel olid ka omad poliitilised eesmärgid. Nimelt lootis Saksamaa läbi kaubandusliku sõltuvuse Balkaniriike Saksamaast ka poliitiliselt sõltuvaks muuta.⁹⁴

3.1. Saksamaa majanduslik mõju Kagu-Euroopas

Piirkond, kuhu Saksamaa sõjaeelsetel aastatel eriti hoogsalt oma majanduslikku mõjuvõimu suurendas oli Kagu-Euroopa, ehk Balkan. Christian Leitz väidab, et „katsed kehtestada Saksa kontroll Doonau piirkonda olid ilmselged juba Keiser Wilhelmi ajal“,⁹⁵ peale mida need ambitsioonid „jäeti kõrvale kaotuse tõttu Esimeses Maailmasõjas“. ⁹⁶ Saksamaa mõjuvõimu laiendamisele antud piirkonnas töötasid omalt poolt vastu ka lääneriigid, eeskätt Suurbritannia. Vaatamata Lääneriikide püüetele, sai 1930. aastate lõpuks selgeks, et nad ei suuda Saksamaa mõju laienemist Balkanimaadesse ohjeldada. Seega neil tuli sellega leppida ning Saksamaalt

⁹⁰ Calleo. The German Problem Reconsidered, lk 104 – 105, 117.

⁹¹ Hehn. A low dishonest decade, lk 100.

⁹² Ibid, lk 106.

⁹³ Ibid, lk 249.

⁹⁴ Leitz. Nazi Foreign Policy, 1933-1941, lk 92 – 93, 97.

⁹⁵ Ibid, tsitaat lk 95.

⁹⁶ Leitz. Nazi Foreign Policy, 1933-1941, tsitaat lk 95.

nõuti üksnes, et ta ei ohustaks nende riikide iseseisvust ühelgi viisil.⁹⁷ Kuigi kaubanduslikult oli Saksamaa suutnud Kagu-Euroopa allutada, siis sellegi poolest säilitas Suurbritannia oma positsiooni kuni 30date lõpuni sealses piirkonnas suurima investorina.⁹⁸ Lääneriikide positsioon oli niivõrd tugev Rumeenia naftatööstuses, et Saksamaa kaalus lausa riigi vallutamist, et mitte sõjapidamiseks hädavajaliku nafta tarnijat kaotada.⁹⁹ Lõppude lõpuks suutis Saksamaa selle probleemi diplomaatiliste meetmetega lahendada, „pakkudes Rumeeniale kaitset Nõukogude Liidu vastu“.¹⁰⁰

Saksamaa suurendas oma investeeringuid Balkanimaadesse kolmekümnendate aastate jooksul märgatavalt. Näiteks Saksamaa investeeringud Jugoslaaviasse suurenesid 1938. aastaks 1934. aastaga võrreldes tervelt pea 15 kordseks.¹⁰¹ Säärane kaubandusmudel tekitas omakorda ka Saksamaale teatava sõltuvuse osadest partnerriikidest. Näiteks sai Jugoslaavia sakslaste poliitikat vähesel määral mõjutada ähvardustega lõpetada neile oma maavarade eksportimine. Säärane mõjutamine ei tulnud ainult Jugoslaavia enda initsiatiivil vaid tihtipeale hoopis lääneriikidelt, kellel oli ka Jugoslaavia üle teatav mõju.¹⁰² Sellelegi vaatamata arvas näiteks kaasaegne kaubandusekspert Paul Einzig (1897-1973), et lääs ei teinud piisavalt selleks, et Saksamaa ambitsioone Balkanil piirata.¹⁰³ Vastavalt üldisele natside majandusmudelile, kippus Saksamaa pahatihti oma kaubanduspartneritele võlgu jääma, importides neilt rohkem kaupa kui ta oli suuteline kinni maksta.¹⁰⁴

3.2. Saksamaa majanduslik mõju Põhja-Euroopas

Lisaks Balkanimaadele, toimus Saksamaa ja Suurbritannia vahel kaubanduslik konkurents näiteks Skandinaavias, mis muutus eriti intensiivseks alles 1938. aastast, peale seda kui Saksamaa oli oma domineeriva positsiooni Balkanil kindlustanud.¹⁰⁵ Nii Skandinaavias kui Baltikumis lähtuti tihtipeale printsipi „osta Saksamaalt, müü Suurbritanniasse“.¹⁰⁶ Samas püüdis Saksamaa oma majanduslikku sõltuvust näiteks Rootsist teatud määral lausa vähendada. Juba 1920. aastatest saati „importis Saksamaa suuri koguseid Prantsuse ja Rootsi

⁹⁷ Hehn. A low dishonest decade, lk 106 – 107.

⁹⁸ Ibid, lk 107.

⁹⁹ Tooze. The Wages of Destruction, lk 309.

¹⁰⁰ Ibid, lk 381, tsitaat lk 381.

¹⁰¹ Hehn. A low dishonest decade, lk 114.

¹⁰² Ibid, lk 102 – 103.

¹⁰³ Leitz. Nazi Foreign Policy, 1933-1941, lk 92 – 93.

¹⁰⁴ Hehn. A low dishonest decade, lk 105.

¹⁰⁵ Hehn. A low dishonest decade, lk 248 – 249.

¹⁰⁶ Ibid, lk 249 – 250.

(raua) maaki“.¹⁰⁷ Peale võimule saamist seadsid Natsid eesmärgiks vähendada Saksamaa sõltuvust välisriikidest rauamaagi sisseveo osas.¹⁰⁸ Rootsi suhtes raua tarnijana oldi samuti skeptilised, põhjuseks rootslaste seas levivad natside vastased vaated.¹⁰⁹ 1937. aastal asutati Hermann Göringu (1893-1946) juhtimisel rauakaevandamise konglomeraat nimega „Reichswerke“, millel olid tihedad sidemed Saksa keskvalitsusega.¹¹⁰ Kuna natsid pidasid kõiki vallutatud alade ressursse riigi omandiks, hakkas Reichswerke tasapisi vallutatud alade rasketööstust enda alla allutama.¹¹¹ Seega hakkas rauatoodangus Reichswerke kujutama välismaalt sisse ostmisele alternatiivi.¹¹² Vaatamata natside püüdlustele, täideti 1940. aastaks endiselt „enam kui pool Saksamaa rauamaagi vajadustest läbi impordi ning 83% sellest impordist tuli Rootsist“.¹¹³

¹⁰⁷ Overy. War and Economy in the Third Reich, lk 96, tsitaat lk 96.

¹⁰⁸ Ibid, lk 97.

¹⁰⁹ Ibid, lk 98.

¹¹⁰ Ibid, lk 145.

¹¹¹ Ibid, lk 146 – 147.

¹¹² Ibid, lk 98.

¹¹³ Tooze. The Wages of Destruction, lk 381, tsitaat lk 381.

4. EESTI – SAKSA KAUBANDUSSUHTED 1933–1940

4.1. Eesti – Saksa kaubandussuhete väljakujunemine (1920–1933)

Raamatus *Väikeriik Maailmaturul : Eesti väliskaubandus 1918-1940* on Maie Pihlamägi kirjutanud, et „Nii arvukalt kaubandusvahetordi reguleerivaid kokkuleppeid nagu Saksamaaga, ei sõlminud Eesti kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul ühegi teise riigiga.“¹¹⁴ Peale maailmasõja lõppu lootis Saksamaa kasutada ära Eesti asukohta Venemaa naabruses, et pääseda ise ligi Vene turule. Lisaks sellele lootsid sakslased taastada Saksamaa tähtsa positsiooni Eesti majanduses, nagu see oli olnud enne sõda.¹¹⁵ Esialgne majanduskokkulepe Eesti ja Saksamaa vahel hakkas kehtima alles 1924. aasta sügisel. Tegu polnud veel lõpliku kaubanduslepinguga, pigem pani see lepe aluse edaspidisteks arenguteks Eesti – Saksa kaubanduses. Selle kokkuleppeni ei jõutud aga sugugi ilma erimeelsusteta. Eesti nõudis Saksamaalt sõjakahjude kompensatsiooni. Saksamaa tahtis, et Eesti riik maksaks äravõetud mõisamaade eest mõisnikele kahjutasu.¹¹⁶ Märkimist väärib ka 1928. aastal Eesti ja Saksamaa vahel sõlmitud kaubandus- ja laevandusleping, mille tulemusena hakkasid paljudele Eesti kaupadele kehtima „kolmandatele riikidele antud soodustused“.¹¹⁷ Ka nende läbirääkimiste käigus tuli esile mõisate võõrandamise teema. Eesti päevalehes on 1928. aasta 21. novembril sellel teemal kirjutatud: „Saksa delegatsioon deklareeris oma seisukohtades teataval määral ka seda närvilisust, mis viimasel ajal Saksa mõõdukaski ajakirjanduses võtnud maad mõisate tasumaksu küsimuse ja tollisõja kohta“.¹¹⁸ Anu Mai Kõll on samuti kirjutanud, et „Hüvitised said peamisteks takistusteks uute riikide ja Saksamaa vahelistes suhetes ning selle küsimuse lahendamine sai tingimuseks riikidevahelise kaubanduse normaliseerimises“.¹¹⁹

Muidugi oli oma mõju Eesti – Saksa kaubandussuhetele ka ülemaailmsel majanduskriisil. Majanduskriisiga võitlemise eesmärgil hakkas Saksamaa tõstma paljude kaupade sisseveo tolle, nende seas ka Eestile väga tähtsad kaubad nagu või ja piim. Eestit hakkasid need tollimaksud puudutama alles 1930. aasta keskpaiku, mis paljudes Eesti põllumeeste ringkondades suurt pahameelt tekitas.¹²⁰ Majanduskriisi tulemusena laiendas Saksamaa juba

¹¹⁴ Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, tsitaat lk 268.

¹¹⁵ Ibid, lk 236.

¹¹⁶ Ibid, lk 237 – 238.

¹¹⁷ Martin Klesment. Eesti- Saksa Kaubandussuhted 1920-1933. Lõputöö. Tartu Ülikool, 2000, lk 70 – 71, tsitaat lk 70.

¹¹⁸ Päevaleht. Eesti- Saksa kaubandusleping. Päevaleht, nr 318, 21. november 1928, l 3.

¹¹⁹ Kõll. *Peasants on the World Market*, tsitaat lk 44.

¹²⁰ Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, lk 247 – 248.

enne mainitud kliiringu süsteemi kasutamist oma kaubanduspartneritega, eriti just väikeriikidega.¹²¹ Lisaks majanduskriisile mängis Eesti – Saksa kaubandusliku vahekorra määramisel rolli enne mainitud natsionaalsotsialistide võimule saamine Saksamaal 1933. aastal. Oma lõputöös on Martin Klesment väitnud, et „Eestis käis 1933. a. sügiseks aruteludest läbi arvamine, et Saksamaa tahab Eestiga sõbralikumat majanduspoliitikat ajada“. ¹²² Paljusid teisi riike häiris aga natside võimule saamine palju rohkem kui Eestit, sealhulgas ka meie naaber Lätit, kus põhjustas see lausa „Saksa kaupade boikotti“. ¹²³

4.2. Eesti – Saksa kaubandussuhted majanduskriisi järgsel ajastul (1933–1940)

Umbes 1933.–1934. aasta paiku lõppes ülemaailmne majanduskriis. Samadel aastatel tulid nii Eestis kui Saksamaal võimule autoritaarsed valitsused, kes vaatamata kriisi lõpule ei soovinud naasta kriisieelse avatuma väliskaubanduse juurde.¹²⁴ Saksamaa soovis ka Eestit endast majanduslikult sõltuvaks muuta. See tuleb välja juba esimesest nendevahelisest kaubandusleppest, mis sai allkirjastatud 29. märtsil 1934. aastal. Saksamaa tegi suurele hulgale Eestile tähtsamatele eksportkaupadele tollisoodustusi või lasi neid sootuks oma turul tollivabalt müüa. Läbi selle tekkis aga Eestil teatav sõltuvus Saksamaa turust, mida Saksamaa ka mitmel korral oma tahtmise pealesurumiseks ära kasutas.¹²⁵ Eesti uus autoritaarne valitsus nägi samuti vajalikuna Saksamaaga kaubandussuhteid elavdada, seda eriti just teiste naelsterlingiga seotud riikide arvelt.¹²⁶

Kui Saksamaa ostis Eestist pigem tooraineid, nagu võid, muna, kala, puitu ja ka tekstiilitoodangut, siis Eesti sai Saksamaalt vastu pigem tehnikat, näiteks seadmeid ja masinaid kui ka keemiatooted Eesti põlevkivitööstuse ning põllumajanduse tarvis. Seesugune masinate sissevedu Saksamaalt elavnes eriti jõudsalt 1936. aastal.¹²⁷ Selleks, et Eesti saaks „Saksamaale eksportida, pidi Eesti ostma Saksa kaupu“, mis tekitas Eestile Saksamaast teatava sõltuvuse.¹²⁸ Samas „maksis Saksamaa paremaid hindu, kui vabakaubandust rakendavad maad nagu Suurbritannia“. ¹²⁹

¹²¹ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 44.

¹²² Klesment. *Eesti- Saksa Kaubandussuhted 1920-1933*, lk 90 – 91, tsitaat lk 90.

¹²³ Ibid, lk 90, tsitaat lk 90.

¹²⁴ Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, lk 251.

¹²⁵ Ibid, lk 252 – 253.

¹²⁶ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 54.

¹²⁷ Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, lk 258-259.

¹²⁸ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, lk 180, tsitaat lk 180.

¹²⁹ Ibid, tsitaat lk 180.

Natsi Saksamaa plaan muuta Lõuna ja Ida-Euroopa riigid endast majanduslikult sõltuvaks kandis vilja. Juba 1938. aastaks hõlmas kaubandus Saksamaaga paljude Balkaniriikide kogu kaubandusest tervelt poole.¹³⁰ Tõusutrendis oli kaubanduse osakaal nii Põhjamaade kui Baltiriikidega. Saksamaa osatähtsus Eesti kaubanduspartnerina oli samuti jõudsalt kasvanud, kuid võrreldes näiteks Balkanimaadega polnud Saksamaa Eesti üle niivõrd ulatuslikku kontrolli saavutanud. Seetõttu surus Saksamaa 1938. aastal Eestile peale lisakokkulepet, mis oleks muutnud Eestit varasemaga võrreldes palju rohkem Saksamaast sõltuvaks.¹³¹ Eesti – Saksa kaubandussuhteid mõjutas oluliselt ka 1939. aastal alanud sõda. 1940. aasta kaubanduslääbirääkimistel survestas Saksamaa Eestit igasugustest kaubandussuhetest Suurbritanniaga üles ütlema. Eesti keeldus, tuues ettekäändeks oma neutraliteedi.¹³² Sellegi poolest Eesti kaubandus Suurbritanniaga vähenes oluliselt, kuna Saksamaa tõkestas osaliselt Eestit Inglismaaga ühendavat mereteed.¹³³

4.3. Eesti – Saksa kaubandussuhted 1933–1936

Nagu juba enne mainitud, põhjustasid 1933. aastal Saksamaa poliitilised pöörded muutusi ka Saksamaa majandus- ning kaubanduspoliitikas. Saksamaal võimule saanud natsionaalsotsialistide püüded kehtestada oma riigis autarkiat põhjustasid eestlaste seas muret, kuna see oleks raskendanud Eesti kaupade müüki Saksa turul. Samas kinnitas Saksamaa Välisamet Eesti poolele, et „Saksa ümberorienteerumine (autarkiale) võib sündida ainult pikkamööda ja võtab vististi aastaid“.¹³⁴ Eesti jaoks tähendas see uut tüüpi kaubandussuhete kujunemist. Oluliseks muutusid kahepoolsed kaubanduslepingud, mis põhinesid kliiringusüsteemil.¹³⁵ Peale Saksamaal kujunevale autarkia süsteemile, mängis kliiringu kasutusele võtmisel näiteks Maie Pihlamäe väitel rolli ka asjaolu, et Saksamaal „tekkis raskusi imporditud kaupade eest tasumisega,“ sest „eksport, mis oli riigi olulisi valuutaallikaid, kuivas kriisiaastail kokku“.¹³⁶ Kliiringu süsteem võimaldas Saksamaal luua endale soodsaid kaubandustingimusi ning mõjutada omalt poolt ka hindu.¹³⁷

¹³⁰ Braun. The German Economy in the Twentieth Century, lk 102.

¹³¹ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 263.

¹³² Ibid, lk 264.

¹³³ Ibid, lk 267.

¹³⁴ Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja Saksa saatkonnaga Tallinnas Eesti-Saksa vahelise kaubavahetuse ja Saksa väliskaubanduse kohta I osa, 1933-1934, ERA.957.4.281 Välisministeerium, l 31 – 32, tsitaat l 32.

¹³⁵ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 251 – 252.

¹³⁶ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 251 – 252, tsitaadid lk 251.

¹³⁷ Neal. The Economics and Finance of Bilateral Clearing Agreements, lk 393-394.

Uus võim Saksamaal näitas juba varakult üles huvi kaubandussuhetesse Eestiga muutuse toomises. Juba 14. märtsil 1933. aastal kirjutati Eesti Päevalehes, kuidas Saksamaa pidavat lähemal ajal teatama „Balti riikidele, et annulleerib nendega sõlmitud kaubanduslepingud“ ning et nad on „valmis sõlmima uued kaubanduslepingud uutel alustel“.¹³⁸ Aasta pärast, täpsemalt 29. märtsil 1934. aastal, sõlmitigi Eestiga uus leping. Leping hakkas kehtima 15. aprillil ja kehtis kuni sama aasta 31. detsembrini.¹³⁹ Maie Pihlamäe väitel, eelistas Saksamaa niivõrd lühiajalisi kaubanduslepinguid, sest nende „tingimusi oli vastavalt vajadusele kerge muuta“.¹⁴⁰ Leping nägi ette riiklikult juhitud kaubavahetuse, kus kaupade eksport ja import toimus lubadega ning ost ja müük prooviti hoida tasakaalus. Arveldused toimusid keskpankade kaudu. Lepingus oli ka ära märgitud, et kui Saksamaa huve ei arvestata ja nende nõudmisi ei täideta, siis ta võib piirata Eesti põllumajanduskauba importi enda riiki.¹⁴¹ Kuigi seda lepingus sõna sõnalt kirja poldud pandud, pani see leping aluse Eesti – Saksa vahelisele kauplemisele läbi kliiringu süsteemi, kuna maksmine hakkas nüüd toimuma läbi keskpankade ning sisse- ja väljaveo vahel tuli hoida tasakaalu.

Kliiringusüsteemi kasutuselevõtt mõjutas oluliselt kaubanduse struktuuri. Kliiringusüsteem nägi ette, et Eestil tuli kasutada Saksamaalt saadud krediiti Saksamaa kaupade ostmiseks.¹⁴² „See tähendas, et Eesti sai olulise osa maksetest mitte valuutas vaid vastava impordi näol Saksamaalt“, mis omakorda muutis Eesti kaubanduslikult „Saksamaa külge aheldatuks“.¹⁴³ Selle vastu võitlemiseks proovis Eesti oma kaupa Saksamaale vähem viia, et seeläbi vältida kohustust Saksamaalt vastu tahtmist kaupa sisse osta.¹⁴⁴ Lisaks majanduslikele aspektidele mängisid rolli ka poliitilised tegurid. Saksamaa majanduslik mõju Balti riikides kasvas, mis oli osa Saksamaa laiemast geopoliitilisest strateegiast. Seega nagu Balkanimaades, oli ka Eestis säärase kaubandusmudeli rakendamisel Saksamaa eesmärgiks luua Eestile endast teatav kaubanduslik sõltuvus.¹⁴⁵ Saksamaaga rakendunud kliiringusüsteemi tingimustes koondus Eesti eksport Saksamaale peamiselt põllumajandussaadustele, eeskätt just võile ja munadele.¹⁴⁶

¹³⁸ Päevaleht. Eesti- Saksa kaubandusleping ülesõitlemisele. Päevaleht, nr. 72, 14. märts 1933. (Vaadatud 25. aprill 2026), l 3, tsitaadid l 3.

¹³⁹ Eesti - Saksa kokkulepe vastastikuse kaubavahetuse kohta, sõlmitud 29. märtsil 1934.a. ja kehtivuse kaotanud 31. detsembril 1934.a., koos lõpp-protokolliga, 29.03.1934, ERA.957.5.790 Välisministeerium, l 13 - 13p.

¹⁴⁰ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 252, tsitaat lk 252.

¹⁴¹ ERA.957.5.790 Välisministeerium, l 18 – 20.

¹⁴² Zirnask. Eesti Panga Lugu, lk 140.

¹⁴³ Feest. Estonia: „Is this the Estonia we wanted?“, tsitaadid lk 177.

¹⁴⁴ Zirnask. Eesti Panga Lugu, lk 140.

¹⁴⁵ Hehn. A low dishonest decade, lk 249 – 250.

Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 252.

¹⁴⁶ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 252 – 254.

1934. aasta leppes sätestati Eestist Saksamaale müüdava või ja munade kogus. Võid pidi tol aastal Eestist Saksamaale müüdama 45 000 tonni, mune seevastu pidi vedama Saksamaale „niisuguses ulatuses, et aastale 1934 saaks kogus, mis vastab 40 protsendile Eesti sisseveost Saksamaale 1932. aastal ametliku Saksa statistika järgi“.¹⁴⁷

Lähtuvalt Saksamaa strateegiast võimalikult tihti kaubanduslepingute tingimusi oma partneritega uuendada,¹⁴⁸ sõlmiti juba 4. jaanuaril 1935. aastal lisaleping, kus sätestati mõlema riigi kaupadele teise osapoole riigis maksimaalsed tollimäärad, mida ei tohtinud ületada. Lisaks sellele lubas Eesti pool, et ei kohtle Saksa kaupu kehvemini võrreldes teiste riikide omadega, kuigi Eestil puudus sel hetkel „võimalus kaotada deviiside kontrolli“ Saksa kaupadele.¹⁴⁹ Eesti kaupadest sai koha Saksamaale tollivabalt vedada, samas kui näiteks töötlemata toolipõhjade eest oli kehtestatud maksimaalne tollimaks 8 Riigimarka doppelzentnerile ja töödeldud toolipõhjadele 12 Riigimarka doppelzentnerile. Samas kaupadele nagu „pakud, plaadid, torud või pulgakesed, kaseiin-kunstsarvest, ilma täiteaineta“, hakkasid kehtima 35 Riigimarka doppelzentnerile suurused tollimaksud.¹⁵⁰ Samas Saksamaale veetavatele Eesti kaupadele sätestatud maksimaalsete sisseveo tollide nimekiri oli eelmisest märksa pikem. Suure osa kaupade puhul võis märgata ka vastupidisega võrreldes kõvasti väiksemaid tollimakse, mis tõenäoliselt oli suuresti tingitud kaaluühikute kilogramm ja doppelzentner erinevusest (1 dz = 100kg). Näiteks klaaskaubale kehtisid Eesti tollipiirkonnas 0,18 Ekr/kg suurused tollimaksud.¹⁵¹

Lisaks masinate ja valmistoodangu ostmisele Saksamaalt, näitas Eesti pool kohati üles huvi toorainete otsmiseks Saksamaalt. Näiteks 1935. aasta alguses uuris Eesti pool võimalusi Saksamaalt kaltsineeritud soodat sisse vedada, mida läks vaja klaasi tootmiseks. Saksa poolgi näitas esialgu huvi üles Eestile soodat müüa, seda lausa „piiramata arvul“.¹⁵² Samas tuleb välja asjaolu, et vaatamata loa saamisele, suhtusid mitmed Saksa ettevõtted Eesti soovidesse soodat sisse osta pigem vastumeelselt. Näiteks Sündikaat *Deutsche Sodafabriken Bernburg* väitis, et neil on kindel kogus soodat, mida nad tohivad eksportida ning selle jaoks on neil juba partnerid

¹⁴⁷ ERA.957.5.790 Välisministeerium, l 18p, tsitaat l 18p.

¹⁴⁸ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 252, 255.

¹⁴⁹ Eesti - Saksa kaubavahetuse kokkulepe 4. jaanuarist 1935. koos lõpp-protokolliga, Eesti-poolne ratifitseerimiskiri ja ratifitseerimisprotokoll; kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis, 04.01.1935-09.11.1938, ERA.957.5.832 Välisministeerium, l 2, tsitaat l 2.

¹⁵⁰ Ibid, l 2p, tsitaat l 2p.

¹⁵¹ ERA.957.5.832 Välisministeerium, l 3.

¹⁵² Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis, Saksa saatkonnaga Tallinnas ja mitmesuguste asutustega Eesti-Saksa kaubavahetuse kohta, 1933-1937, ERA.957.4.341 Välisministeerium, l 1 – 2, tsitaat l 2.

olemas.¹⁵³ Seega vaatamata Eesti poole soovidele, ei õnnestunud neil Saksamaalt kaltsineeritud soodat lõppkokkuvõttes hankida, põhjuseks Saksa firmade soovimatus koostööd teha¹⁵⁴ ja ka hiljuti sõlmitud rahvusvaheline leping, mis olevat „Eesti turu Belgia ekspordile loovutanud“.¹⁵⁵ Kuna aga Eesti poolt poldud sellest lepest teadlikuks tehtud ja seeläbi oli neid eksitatud, väitis Saksa majandusministeerium, et *Deutsche Sodafabriken Bernburg* on sunnitud siiski teatud koguse soodat Eestile müüma.¹⁵⁶ Kui aga eestlased taaskord eelmainitud firma poole pöördusid, said nad vaatamata majandusministeeriumi lubadustele jällegi eitava vastuse.¹⁵⁷

4.4. Eesti – Saksa kaubandussuhted 1936–1940

Saksamaal käiku läinud esimene nelja aasta plaan tekitas muret Eestis, kuna see ähvardas omalt poolt anda hoobi Eesti kaupade müügile Saksamaal.¹⁵⁸ Kohati jäi Eesti poolele ka mulje, et Saksamaa sunnib neid oma kaupu ostma.¹⁵⁹ Kuid vähemalt 1937. aasta I veerandiks ei olnud Eesti- Saksa kaubandussuhetele nelja aasta plaan erilist kahju tekitanud.¹⁶⁰ Sellegi poolest süvenes alates 1936. aastast Saksamaa surve avaldamine Eestile kaubanduslepetes veelgi enam, väljendudes ennekõike Eestile kõiksugu kaupade kvootide pealesurumises.¹⁶¹ Saksamaa nelja aasta plaan, mille eesmärk oli valmistada riik ette sõjaks, suurendas vajadust tooraine ja toiduainete järele.¹⁶² Eesti roll nende kaupade tarnijana kasvas märkimisväärselt, kasvades 1937. aastal „eelmise aastaga võrreldes 73%.“¹⁶³ Samal ajal muutus ka Saksamaa tööstuskaupade sissevedu Eestisse kordades intensiivsemaks. Maie Pihlamäe väitel olevat hõlmanud „metallide, metallkaupade, masinate ja seadmete sissevedu ... 58% kogu Saksa impordist Eestisse“.¹⁶⁴ 24. oktoobril 1937. aastal sõlmiti Eesti ja Saksamaa vahel ametlik kliiring-kokkulepe, mis pidavat kehtima hakkama 1. jaanuaril 1938. aastal. Selles lepingus sätestati kindlalt, et Eesti ja Saksamaa vahelised kaubandusega seotud maksed ei toimu otse,

¹⁵³ Ibid, lk 14.

¹⁵⁴ Ibid, lk 17.

¹⁵⁵ Ibid, lk 10, tsitaat lk 10.

¹⁵⁶ Ibid, lk 11.

¹⁵⁷ Ibid, lk 14, 18.

¹⁵⁸ Noodid ja kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja Saksa saatkonnaga Tallinnas Eesti-Saksa kaubanduslike suhete kohta, 1937-1938, ERA.957.4.507 Välisministeerium, lk 2.

¹⁵⁹ Ibid, lk 5 – 6.

¹⁶⁰ ERA.957.4.507 Välisministeerium, lk 32 – 33.

¹⁶¹ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 258 – 259.

¹⁶² Scherner. The Beginnings of Nazi Autarky Policy, lk 869.

¹⁶³ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 260, tsitaat lk 260.

¹⁶⁴ Ibid, lk 259, tsitaat lk 259.

vaid riiklike asutuste kaudu. Ühesõnaga muutus kliiringu süsteem selle kokkuleppe järgselt veelgi enam juurdunumaks kahe riigi vahelises kaubanduses.¹⁶⁵

Nagu näeme, kujunes nelja aasta plaani tagajärjel välja mudel, kus Saksamaa ostis Eestilt sisse tooraineid, kuid müüs Eestile ennekõike tehnikat. Säärast mustrit võib täheldada Eesti ja Saksamaa vahelises kaubanduses ka juba enne eelmainitud lepingute sõlmimist. Näiteks iseloomustavad seda printsiipi 1933. aasta juulis Berliini Eesti saatkonnale välisministeeriumi saadetud juhised. Eesti pool tundis huvi Saksamaalt kondenspiima tootmiseks vajaliku tehnika sisse ostmiseks, samas tunti ka huvi kondenspiima Saksamaale müümise vastu.¹⁶⁶ Saksa pool polnud aga Eesti pakkumisest neile kondenspiima müüa kuigi huvitatud, tuues põhjuseks välja kõrged tollimaksud ja Saksa tarbijate vähese nõudluse antud kauba järele.¹⁶⁷ Samas tehnikat olid nõus Eestile müüma lausa mitu Saksa firmat, näiteks Trocknungs-Anlagen-GmbH, Schumacher ja Postranecky Maschinenbaugesellschaft m.b.H.¹⁶⁸ Eesti või nõudlus Saksamaal samal ajal oli seevastu isegi suurem sellest, mida Eesti tootjad olid võimelised pakkuma.¹⁶⁹ Samas Eesti juust ja munad polnud tol ajal Saksamaal sama hinnas, kui seda oli Eesti või.¹⁷⁰ Anu Mai Kõll on ka väitnud, et „teatav Saksa diskrimineerimine tööstuseksportide suhtes saab olla üks osa seletusest, miks Eesti tööstus ei jõudnud 1930date lõpul välisklientideni“.¹⁷¹

Eestist eksporditi Saksamaale ka põlevkiviõli, mida Saksamaa kasutas oma sõjalaevastikule kütusena. Seetõttu investeeris Saksamaa Eesti põlevkivitööstuse arengusse, et siis läbi selle oleks võimalik siit rohkem põlevkivi sisse osta.¹⁷² Samuti tahtis Saksamaa erinevalt oma tavalistest lühiajalistest kaubanduslepetest Eestile põlevkivi osas pikaajalist kaubanduslepet peale suruda. Seda selleks puhuks, et kui peaks algama sõda, ei lõppeks põlevkiviõli sissevedu Eestist.¹⁷³ 1936. aastal oli Eestist pärit põlevkiviõli ligikaudu kolmandik kogu Saksamaale veetud põlevkiviõlist ja „kõikidest tõrvadest, peale kivisöetõrva“.¹⁷⁴

¹⁶⁵ Eesti - Saksa kaubavahetuse maksete leping ja ratifikatsioonikiri, 24.01.1937-05.08.1938, ERA.957.5.979 Välisministeerium, l 2 – 3.

¹⁶⁶ ERA.957.4.281 Välisministeerium, l 1 – 2.

¹⁶⁷ Ibid, l 6, 15.

¹⁶⁸ Ibid, l 8 – 10.

¹⁶⁹ ERA.957.4.281 Välisministeerium, l 21 – 22, 26.

¹⁷⁰ Ibid, l 31 – 32.

¹⁷¹ Kõll, Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth*, tsitaat lk 180.

¹⁷² Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, lk 260.

Kukk. *Eesti majanduse 100 aastat*, lk 56-57.

¹⁷³ Pihlamägi. *Väikeriik maailmaturul*, lk 260.

¹⁷⁴ Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja mitmesuguste asutustega Eesti-Saksa kaubanduslike suhete kohta; majanduslik informatsioon Saksamaalt, 22.02.1936-08.03.1937, ERA.957.4.471 Välisministeerium, l 95-96p, tsitaat l 96p.

Vahetult enne teist maailmasõda sõlmiti Eesti ja Saksamaa vahel veel mitmeid lühiajalisi kaubanduskokkuleppeid, mille tulemusena muutus kaubandus järjest enam asümmeetrilisemaks. Saksamaa mõju Eesti üle järjest kasvas. Eesti sõltus aina rohkem Saksamaa turust ning Saksamaa sai valida, milliseid kaupu ja kui palju ta ostab. Samuti avaldas Saksamaa Eestile üha enam survet enda kaupu ostma.¹⁷⁵ Näiteks selgub 7. oktoobril 1939. aastal sõlmitud ja 1. novembril kehtima hakanud lisakokkuleppes, et Saksamaa pani Eesti kaupade Saksamaale sisseveole omalt poolt varasemaga võrreldes rohkem piiranguid peale. Näiteks juba varem mainitud toolipõhjasid ja kasepuust tooliselgi, tohtis Saksamaale vedada vaid 185% ulatuses 1933. aastal sinna eksporditud sama kauba kogusest. Ka „pakud, lehed, plaadid, torud või pulgakesed kaseiin-kunstsarvest, ilma täiteaineta“ jäid säärase piirangute ohvriks. Nende kohta oli lepingus kirjas, et „vabaks liikluseks Saksa tollipiirkonda sisse vedada võidavast kogusest tuleb maha arvutada 1. jaanuarist kuni 31. oktoobrini 1939 vabaks liikluseks Saksa tollipiirkonda lepingutolliga sisseveetud kogus“. Lisaks sellele kaotasid mitmetele kaupadele varem kehtinud tollisoodustused oma kehtivuse.¹⁷⁶

23. augustil 1939. aastal sõlmitud Molotovi-Ribbentropi pakti tulemusel sattus Eesti Nõukogude Liidu mõjusfääri.¹⁷⁷ Kuna „Eesti oli sõjaliselt liiga nõrk, et Nõukogude Liiduga üksi võidelda“,¹⁷⁸ hakkas riik otsima endale väljastpoolt liitlasi, üks säärane oli väidatavalt ka Saksamaa. Paraku polnud Saksamaa mingi sõjalise abi andmisest Eestile huvitatud.¹⁷⁹ 7. juunil 1939. aastal oli ka Eesti ja Saksamaa vahel sõlmitud mittekallaletungi leping.¹⁸⁰ Kuid antud olukorras mängis too leping Eesti saatuses minimaalset rolli. Vaatamata Saksamaa soovimatusele Eestile sõjalist abi jagada, olid tal siin maal siiski teatavad ärilised huvid, millest ta sugugi loobuda ei soovinud. Nende säilitamist raskendas märgatavalt asjaolu, et baltisakslased asustati vahetult enne Eesti okupeerimist Saksamaale ümber.¹⁸¹ Sellegi poolest teatavad majanduslikud sidemed Eesti ja Saksamaa vahel siiski säilisid. Näiteks sõlmiti 12. märtsil 1940. aastal Eesti ja Saksamaa vahel lisakokkulepe, kus lisaks muule pidi Eesti nõustuma kauplemas Saksamaa vallutatud endiste Poola aladega Saksamaal kehtivate

¹⁷⁵ Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul, lk 262 – 264.

¹⁷⁶ Lisakokkulepped 24. oktoobrist 1937.a. ja 7. oktoobrist 1939.a. Eesti - Saksa vastastikuse kaubavahetuse kokkuleppele 4. jaanuarist 1935.a. koos Eesti ratifitseerimiskirjaga, 24.10.1937-07.10.1939, ERA.957.5.980 Välisministeerium, I 12 - 12p, tsitaadid I 12.

¹⁷⁷ Ilmjärv. Silent Submission, tsitaat lk 343 – 344, 413 – 414.

¹⁷⁸ Ibid, tsitaat lk 369.

¹⁷⁹ Ibid, lk 369 – 371.

¹⁸⁰ Eesti - Saksa non-agressiooni leping ja kirjavahetus välissaadikutega lepingu ratifitseerimise kohta, 21.04.1939-10.08.1939, ERA.957.5.1074 Välisministeerium, I 11 – 13.

¹⁸¹ Kukk. Eesti majanduse 100 aastat, lk 64 – 66.

kaubandusreeglite järgi.¹⁸² Juba paari kuu pärast muutus aga olukord lõplikult, kuna 1940. aastal toimunud juunipöörde tulemusena okupeeris Nõukogude Liit Eesti Vabariigi.¹⁸³

¹⁸² Eesti - Saksa kaubandus- ja laevanduslepingu ja vastastikuse kaubavahetuse kokkuleppe neljas lisakokkulepe, Eesti - Saksa majanduslike läbirääkimiste protokollid ning Eesti ja Saksa kaubandusdelegatsioonide esimeeste omavaheline kirjavahetus kaubandusküsimustes, 01.02.1940-12.03.1940, ERA.957.5.1184 Välisministeerium, l 46 – 47.

¹⁸³ Ilmjärv. Silent Submission, lk 499 – 502, 521.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös on kirjeldatud Eesti ja Saksamaa vahelisi kaubandussuhteid aastatel 1933–1940. Nagu juba sissejuhatuses mainitud, siis töö esimesed kaks peatükki kirjeldavad nii Eesti kui ka Saksamaa majandust ning väliskaubandust eraldi. Kolmas peatükk räägib üldisest Saksamaa kaubandusliku mõjuvõimu laienemisest ning viimaks neljas peatükk keskendub Eesti ja Saksamaa vahelise kaubanduse üksikasjadele.

Perioodi 1933–1940 iseloomustab mõlemas riigis autoritaarsete režiimide võimuletulek, mis mõjutas riikide majandust ja väliskaubandust. Selle perioodi kujunemisel mängis olulist rolli ka äsja taandunud ülemaailmne majanduskriis, mille tulemusena toimus mõlemas uuritavas riigis teatav liikumine autarkia suunas. Eestis iseloomustas seda perioodi märkimisväärne tööstuse areng. Põllumajandusega tegelevate inimeste arv seevastu vähenes, kuigi vaatamata sellele tootlikus siiski kasvas. Saksamaal oli selleks ajaks juba väga tugev ja välja kujunenud tööstussektor, nende puhul mängis rolli pigem mahajäämus põllumajanduses.

Vaatamata isemajandamise püüetele, ei lülitanud kumbki uuritav riik ennast rahvusvahelisest kaubandusest välja. Eesti riik oli liiga väike, et ennast täiesti omadest ressurssidest ära majandada. Saksamaalgi oli puudus teatavatest kaupadest, mis olid nende eesmärkide saavutamisel lausa hädavajalikud. Eriti märgatav oli Saksamaa puudus toorainetest, mille hankimisel muutusid tähtsaks Ida-Euroopa riigid. Sellel perioodil oli Saksamaal eesmärk ennast Lääneriikidest kaubanduslikult kaugendada, seevastu lähenedes Ida-Euroopale ja Ladina-Ameerikale. Selle käigus oli Saksamaal ka plaanis neid riike endast majanduslikult sõltuvaks muuta. Selleks kasutas Saksamaa kaubanduses lühiajalisi kliiringlepeid, mille tulemusena pidid Saksamaa kaubanduspartnerid ostma Saksamaalt samas väärtuses kaupa, kui nad olid ise sinna müünud. Peab ka märkima, et Saksamaa müüs neile ennekõike oma tehnikat ja valmistooteid, tahtes vastu saada ennekõike just põllumajandussaadusi ja tooraineid.

Samasugused kaubandusprintsíbid kehtisid ka Saksamaa ja Eesti vahel. Vaatamata Eesti kiiresti arenevale tööstussektorile, oli Saksamaa – Eesti selle perioodi peamine kaubanduspartner siiski ennekõike just Eesti toorainest huvitatud. Saksamaa saavutas Eesti väliskaubanduses tol perioodil tähtsa positsiooni, sama ei saa aga öelda Eesti kohta, kes jäi kogu selle aja vältel vaid üheks väikseks osaks Saksamaa suurematest plaanidest. Nagu oma teiste kaubanduspartneritega, eelistas Saksamaa ka Eestiga lühiajalisi kaubanduslepeid, kuna niimoodi sai kaubanduse tingimusi iga natukese aja tagant vastavalt vajadusele jälle uuendada. Näiteks 1936. aastast saati peale esimese nelja aasta plaani käiku minekut suurendas Saksamaa

põllumajandussaaduste sissevedu Eestist. Samas vastu hakkas Saksamaa Eestisse üha enam tehnikat vedama. Vahetult enne sõda ning selle alguses karmistas Saksamaa oma kaubanduslikke tingimusi Eestile veelgi.

SUMMARY

Estonian-German trade relations 1933–1940

This study handles the trade relations of Estonia and Germany from the years 1933 to 1940. The timeframe under examination starts with 1933, which is an important year for Germany, since that was the year when the Nazis seized power. The timeframe ends with 1940, since that is the year when Estonia was occupied by the Soviet Union. The first two chapters of this study deal with the economies and trade relations of Estonia and Germany separately. The third chapter looks into the German plans for spreading their influence in Eastern- and Northern Europe, since this is the general region where Estonia itself is located. The fourth chapter deals with the Estonian-German trade relations itself.

The goals of this study are to find out how did the Great Depression influence trade between Estonia and Germany and how did the post-Great Depression era authoritarian regimes influence the domestic production, as well as trade relations between the two states? What were the German aims at the field of Foreign Policy at that time? What did trade between Estonia and Germany look like back then? What types of goods were exported from Estonia to Germany and vice versa?

The first chapter handles Estonian economy and trade relations at that time. The first part of this chapter explains a bit of background by talking briefly about Estonian economy and trade between the years 1920–1933. This was a period, when Estonia had just established itself as an independent nation. It is spoken there about, how after becoming independent, Estonia was seeking out new markets and distancing itself from the Russian market, mainly due to the Soviet policies of isolationism. Also the effects of the Great Depression on Estonia are briefly described there. In the next part of the first chapter, Estonian domestic economy and production are described. During the period of 1933–1940, Estonian industry developed a great deal, despite the setbacks of the Depression. 1934 is also important in Estonian history, because then Konstantin Päts seized power through a coup and dissolved the parliament. Agriculture remained an important sector in Estonia during that time. Although the amount of people working in agriculture declined in these years, the overall production went up. In the last part of the first chapter Estonian foreign trade is described. Since Estonia is so small, complete autarky was not an option, despite the authoritarian regime. Also during that era Germany rose to be Estonia's main trade partner, replacing Great Britain. Germany liked to use clearing for trade during that time, which meant that when one was to sell goods to Germany, they were

then forced to buy goods back from Germany equal to the value of the goods sold. Clearing became an important phenomenon in Estonian-German trade at that time, more on that later.

The second chapter handled German economy and foreign trade at that time. As in the first chapter, the first part describes German economy during the Weimar period from 1919–1933. This era was characterized by economic hardship, inflation and the Great Depression, with a couple stable years in between. This era came to an end in 1933 when Nazis came to power. The National Socialists didn't have a coherent economic policy, although the themes of expansion, rearmament and self sufficiency were quite prominent. In 1934 the "New Plan" went into action. Among their plans was getting closer to many Eastern-European countries, to acquire their agricultural produce. In 1936 the first four year plan started in Nazi Germany, which was supposed to speed up the process of rearmament even further. This meant that Germany needed to import even more resources than before. The next part in this chapter deals with domestic production in Germany at that time, which again was oriented mostly at rearmament. Germany had a very strong industrial sector, but the agricultural sector was lacking behind, which is why they needed to import those resources from abroad. The next part talks about their foreign trade and relations with other Nations. International relations in Germany at that time were very heavily influenced by Nazi understandings of race and ethnicity. When it came to doing business, it didn't seem to matter much, since quite often Germany preferred many nations it considered to be "inferior" as business partners to their fellow "Germanics". For example they tried to distance themselves from the Western powers, while trying to knit closer ties with Eastern-Europe and Latin-America.

The third chapter talks more in detail about German plans to achieve economic and through that political influence over Eastern- and Northern Europe. They planned to create some sort of an economic zone in that part of Europe, where Germany would have the leading role. German plans to spread their influence were especially evident in the Balkans. When it came to achieving their goals, they received much resistance from the Western Powers, especially Great Britain. Despite the British attempts to stop them, Germany came out on top and became the main trading partner for most of the Balkan states. They had similar ambitions in Northern Europe, but that became more intensive only in 1938. Since Germany had a lack of raw materials and agricultural goods, they tried to import that from those nations, while in return selling them industrial goods and machinery. Thanks to the clearing systems, Germany's partners had no other choice, but to buy German goods, if they wanted to sell their raw materials on the German market.

The fourth and the last chapter describes Estonian and German trade itself in more detail. Again the first part talks about the background or the period from 1920–1933. This was the period, during which the first trade agreements between Estonia and Germany were signed, setting the tone for the future. As mentioned before, the Great Depression brought an end to this era. Next comes the part that describes Estonian-German trade relations after the crisis. Like with other countries in the region, Germany tried to make Estonia dependent on them economically. The principle of Germany buying mostly raw materials and agricultural produce and selling mostly machinery and industrial goods applied very much also for Estonia. In the next part the Estonian-German trade during the years 1933–1936 was described in more detail, showing also some concrete examples of trade negotiations between the two parties. It also describes the contents of many of the trade agreements signed during those years. The agreements were renewed quite frequently, since Germany preferred short term agreements. Also the prior described clearing system started its rise to prominence in Estonian-German trade during that time. The last part of this chapter describes the Estonian-German trade relations between 1936–1940. As in the previous chapter, this one also contains descriptions of trade negotiations and contents of some agreements. The main development during this era was, that due to the first four year plan in Germany, a lot more raw materials were needed and therefore much more pressure was put on Estonia to provide those materials. As the years went on, the terms became more and more harsh, until finally in 1940, Estonia was occupied by the Soviet Union.

Despite the fact that in both countries authoritarian regimes got to power after the Great Depression, neither state became fully self sufficient. Estonia was too small for that and Germany lacked many important resources for achieving their goals of rearmament. Estonia experienced a great increase in its industrial output during those years, but despite that Germany was primarily interested in the acquisition of Estonian raw materials and agricultural goods. This was part of Germany's larger plan in the region, to create a certain level of economic dependency on the Nations of Eastern- and Northern Europe, by doing business through clearing agreements, which meant that if they wanted to sell their agricultural goods on the German market, in return they were forced to buy goods from Germany, that were in their value equal to what had been sold. Since German industry was very well developed, unlike their agricultural sector, they mainly bought agricultural goods and in return sold machinery and industrial goods. This was also the case with Estonia.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiivimaterjalid

Fond 957 - Välisministeerium

Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja Saksa saatkonnaga Tallinnas Eesti-Saksa vahelise kaubavahetuse ja Saksa väliskaubanduse kohta I osa, 1933-1934, ERA.957.4.281 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.4.281:6

Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja Saksa saatkonnaga Tallinnas Eesti-Saksa vahelise kaubavahetuse ja Saksa väliskaubanduse kohta II osa, 1933-1934, ERA.957.4.282 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.4.282:7

Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis, Saksa saatkonnaga Tallinnas ja mitmesuguste asutustega Eesti-Saksa kaubavahetuse kohta, 1933-1937, ERA.957.4.341 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.4.341:4

Noodid ja kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja Saksa saatkonnaga Tallinnas Eesti-Saksa kaubanduslike suhete kohta, 1937-1938, ERA.957.4.507 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.4.507:4

Kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis ja mitmesuguste asutustega Eesti-Saksa kaubanduslike suhete kohta; majanduslik informatsioon Saksamaalt, 22.02.1936-08.03.1937, ERA.957.4.471 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.4.471:112

Eesti - Saksa kokkulepe vastastikuse kaubavahetuse kohta, sõlmitud 29. märtsil 1934.a. ja kehtivuse kaotanud 31. detsembril 1934.a., koos lõpp-protokolliga, 29.03.1934, ERA.957.5.790 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.790:21

Eesti - Saksa kaubavahetuse maksete leping ja ratifikatsioonikiri, 24.01.1937-05.08.1938, ERA.957.5.979 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.979:6

Lisakokkulepped 24. oktoobrist 1937.a. ja 7. oktoobrist 1939.a. Eesti - Saksa vastastikuse kaubavahetuse kokkuleppele 4. jaanuarist 1935.a. koos Eesti ratifitseerimiskirjaga, 24.10.1937-07.10.1939, ERA.957.5.980 Välisministeerium, https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.980:22

Eesti - Saksa kaubavahetuse kokkulepe 4. jaanuarist 1935. koos lõpp-protokolliga, Eesti-poolne ratifitseerimiskiri ja ratifitseerimisprotokoll; kirjavahetus Eesti saatkonnaga Berliinis,

04.01.1935-09.11.1938, ERA.957.5.832 Välisministeerium,
https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.832:4

Eesti - Saksa non-agressiooni leping ja kirjavahetus välissaadikutega lepingu ratifitseerimise
kohta, 21.04.1939-10.08.1939, ERA.957.5.1074 Välisministeerium,
https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.1075:16

Eesti - Saksa kaubandus- ja laevanduslepingu ja vastastikuse kaubavahetuse kokkuleppe neljas
lisakokkulepe, Eesti - Saksa majanduslike läbirääkimiste protokollid ning Eesti ja Saksa
kaubandusdelegatsioonide esimeeste omavaheline kirjavahetus kaubandusküsimustes,
01.02.1940-12.03.1940, ERA.957.5.1184 Välisministeerium,
https://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=ERA.957.5.1184:48

Veebilehed

Eesti Keele Instituut. 2009. Eesti keele seletav sõnaraamat. Kättesaadav:
<https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kliiring&F=M> (Kasutatud: 09.04.2026)

Teadustööd ja lõputööd

Martin Klesment. Eesti- Saksa Kaubandussuhted 1920-1933. Lõputöö. Tartu Ülikool, 2000.

Ajakirjandus- ja perioodilised väljaanded

Päevaleht. Eesti- Saksa kaubandusleping ülesütlemisele. Päevaleht, nr. 72, 14. märts 1933.
Kättesaadav: <https://shorturl.at/EBz2h> (Vaadatud 25. aprill 2026).

Päevaleht. Eesti- Saksa kaubandusleping. Päevaleht, nr 318, 21. november 1928. Kättesaadav:
<https://shorturl.at/QZkE4> (vaadatud 6. mai 2026)

Riigi Teataja. Eesti- Saksa kokkuleppe vastastiku kaubavahetuse kohta 29. märtsist 1934. Riigi
Teataja, nr 31, 14. aprill 1934. Kättesaadav: <https://shorturl.at/aICx2> (vaadatud: 24. aprill
2026).

Kirjandus

Adam Tooze. *The Wages of Destruction : The Making & Breaking of the Nazi Economy*. London: Penguin Books, 2007.

Adolf Hitler. *Mein Kampf*. New York: Reynal & Hitchcock, 1941.

Anu Mai Kõll, Jaak Valge. *Economic Nationalism and Industrial Growth : State and Industry in Estonia 1934-39*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1998.

Anu Mai Kõll. *Peasants on the World Market : Agricultural Experience of Independent Estonia 1919-1939*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1994.

Bernd Widdig. *Culture and Inflation in Weimar Germany*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press, 2001.

Christian Leitz. *Nazi Foreign Policy, 1933-1941 : The Road to Global War*. London, New York: Taylor & Francis Group, 2004.

David Calleo. *The German Problem Reconsidered : Germany and the World Order, 1870 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

David Feest. *Estonia: „Is this the Estonia we wanted?“ How the interwar slump reshaped Estonia's society*. Kogumikus: Klaus Richter, Jasmin Nithammer, Anca Mândru, *The Great Depression in Eastern Europe*. Central European University Press, 2025.

Douglas A. Irwin. *Trade Policy Disaster : Lessons from The 1930s*. London (England), Cambridge (Massachusetts): The MIT Press, 2011.

Hans-Joachim Braun. *The German Economy in the Twentieth Century : The German Reich and the Federal Republic*. London & New York: Routledge, 1990.

Jaak Valge. *Lahtirakendamine : Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918-1924*. Tallinn, 2003.

Jaak Valge. *Uue majanduse lätteil. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938*. – Akadeemia 2003, nr. 11.

Jonas Scherner. *The Beginnings of Nazi Autarky Policy: The 'National Pulp Programme' and the Origin of Regional Staple Fibre Plants*. *The Economic History Review (New Series)* 2008, Vol. 61, No. 4.

Kalev Kukk. Eesti majanduse 100 aastat. Tallinn: AS Printon, 2019.

Larry Neal. The Economics and Finance of Bilateral Clearing Agreements: Germany, 1934-8. The Economic History Review 1979, Vol. 32, No. 3.

Magnus Ilmjärv. Silent Submission : Formation of Foreign Policy of Estonia, Latvia and Lithuania. Period from mid- 1920-s to annexation in 1940. Koost. Anu Mai Kõll. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2004.

Maie Pihlamägi. Väikeriik maailmaturul : Eesti väliskaubandus 1918-1940. Tallinn: Kirjastus Argo, 2004.

Norbert Angermann, Karsten Brüggemann. Baltimaade ajalugu. Tallinn: Varrak, 2020.

Paul N. Hehn. A low dishonest decade : The Great Powers, Eastern Europe, and the Economic Origins of World War II, 1930-1941. New York & London: The Continuum International Publishing Group Ltd, 2002.

Richard J. Overy. War and Economy in the Third Reich. Oxford: Oxford University Press, 1994 (2002).

Villu Zirnask. Eesti Panga Lugu. Tallinn: Kuma Print, 2019.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karl-Erik Alalooga,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti – Saksa kaubandussuhted aastatel 1933 – 1944“, mille juhendaja on professor Olaf Mertelsmann, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Karl-Erik Alalooga

18.05.2026